

ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ ІДЕЇ СУВЕРЕНІТЕТУ В КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ ЗАХІДНИХ ДЕРЖАВ (XIX - ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

Розглядається розвиток теорії й аналізуються особливості розуміння ідеї суверенітету в конституційно-правовій думці західних держав XIX - початку XX століття. Розкриваються дискусійні питання в розумінні суб'єктів і змісту поняття суверенітету.

Ключові слова: держава, державна влада, державний суверенітет, народний суверенітет, національний суверенітет.

Постановка проблеми. Ідея суверенітету, незважаючи на свою більш ніж чотирьохсотлітню історію, залишається затребуваною й актуальною для будь-якої держави. На її основі розвивалася державність у всіх сучасних країнах світу та створювалася система міжнародних відносин і міжнародного права. Незважаючи на те, що сьогодні категорія «суверенітет» відтворена у конституційних актах майже всіх держав світу, в теорії триває критика боденівської моделі суверенітету, яку продовжують приміряти до сучасних державно-правових відносин, не припиняються дискусії щодо змісту суверенітету сучасних держав, обґрунтовуються тези про застарілість ідеї суверенітету, про його «розпиленість» і «скутість» у зв'язку з розвитком глобалізаційних процесів. Така дискусійність ідеї суверенітету зумовлена відбиттям у ній тих суспільно-політичних умов і процесів, у яких розвивалася і продовжує розвиватися державність різних країн світу.

Ступінь наукової розробки. Історія розвитку ідеї суверенітету в часовому вимірі досить тривала, а в науковому - налічує велику кількість наукової літератури з теорії та історії держави і права, історії політичних і правових учень, конституційному праву та міжнародному праву. Питанням розвитку ідеї суверенітету в політико-правовій і конституційно-правовій думці західних держав особливу увагу приділяли такі вчені: М.Палієнко, Г.Єллінек, П.Новгородцев, А.Градовський, М.Лазаревський, А.Есмен, А.Дайсі, Я.Магазинер, Й.Левін, В.Шевцов, В. Дорогін. Серед сучасних українських та російських дослідників суверенітету можна назвати В.Погорілка, В.Шаповала, О.Ярмиша, А.Селіванова, А.Георгіцу, Ю.Тодику, О.Тодику, О.Скакун, Ю.Волошина, В.Людвіка, Г.Федушак-Паславську, М.Марченка, Л.Мамута, В.Чіркїна, М.Грачова, О.Мойсеєва, В.Горюванова та багатьох інших.

Мета статті – з'ясування особливостей розуміння ідеї суверенітету в конституційно-правовій думці західних держав XIX – початку XX

століття і виявлення найбільш дискусійних питань теорії суверенітету.

Виклад основного матеріалу. Політико-правова думка початку XIX століття, увібравши ідеї Ж.Бодена, Т.Гоббса, Ж.-Ж.Руссо, Д.Локка, Ш.-Л. Монтеск'є про суверенітет як верховенство влади в державі, що належить монарху або народу, про абсолютність чи обмеження суверенітету, про зміст обмежень суверенітету і зміст верховенства влади, зумовила виникнення нових підходів до розуміння держави і суверенітету. Один з них представлений німецькими вченими І.Кантом, Й.Фіхте, Г.Гегелем.

Німецька політико-правова думка в XIX столітті розвивалася на ґрунті необхідності розв'язання двох важливих проблем: досягнення національної єдності та демократизації державно-правового ладу. Розв'язання цих проблем означало створення ідеальної, розумної держави. Теоретичне підґрунтя для неї закладає І.Кант. У його розумінні влада держави – це загальна воля, представлена трьома особами. Законодавча влада, яка належить об'єднаній волі народу, - верховна влада. Виконавчу владу уособлює правитель, який править по закону. Судова влада постає в особі судді, який править по закону [6, с.398]. Суверенітет у І.Канта належить не тій чи іншій особі, але розуму, який приписує будь-якій особі в державі свої закони. Суверенітет належить об'єднаній волі всіх, але саме тому, що така об'єднана воля найбільше виражає принцип розуму й автономії волі. Не народ як сума окремих осіб є творцем і охоронцем права, а суспільна справедливість, як вираження спільного розуму й автономії волі. У міжнародних відносинах держава у І.Канта є єдиним цілим - моральною особою.

Так само, як Кант, Й.Фіхте розглядає державу «розуму» та досліджує державний устрій, якого вимагає «розум». Фіхте – один з перших, ще на початку XIX століття, виказує ідею, яка сьогодні знаходить усе більше прихильників у наукових юридичних колах, - ідею про

суверенітет особи. Цього вченого можна назвати засновником теорії суверенітету особи. Свою теорію суверенітету особи Й.Г. Фіхте розвиває в ранніх ученнях про державу. Право у вченого є вираженням зовнішньої свободи індивіда, а остання є корінним його правом. Тому єдиним законодавцем тут виступає лише власна розумна воля людини. У публічно-правовій сфері людина виступає співучасником верховної влади, співучасником суверенітету, а у своїй приватній сфері не підданим, а вільною людиною. Волю держави утворює сума всіх індивідуальних волей. І кожна окрема воля є єдиним законодавцем. Метою держави є забезпечення власності, прав і свобод індивіда. Пізніше, у «Вченні про державу» (1813 року), Фіхте полишає позиції крайнього індивідуалізму і розглядає державу як політичний союз, утворення якого зумовлено не особистими людськими інтересами, а верховним розумом, Богом для здійснення морального ідеалу та виховання людства. Як і І.Кант, Й.Г.Фіхте відходить від ідеї народного суверенітету і стає прихильником ідеї суверенітету розуму, ідеальної держави розуму. У нього в праці «Закрита торгова держава» (1813) вживається термін «юридична держава».

Вчення Й.Г.Фіхте цікаве ще і тим, що у нього ми знаходимо ідеї нації та національного суверенітету. Вчений намагається дослідити, що об'єднує націю. Він розглядає такі поняття, як «національне багатство», «національний добробут». У «Промові до німецького народу» (1808) Й.Г.Фіхте говорить про ідеї народної єдності та національності. Єдність народу у нього створюється спільною історією, мовою, правами й образом мислення. Він, як і Кант, ратує за мир і справедливість у відносинах між державами, за створення міжнародної організації, яка би підтримувала такі відносини. А національне відродження своєї країни він пов'язує з її соціальним оновленням: зі створенням єдиної централізованої німецької держави, яка має стати «національною державою», з проведенням внутрішніх перетворень на буржуазно-демократичній основі і починає розглядати державу як союз, що є вираженням історично розвиненої національної єдності та культури.

Відомий німецький учений Г.Гегель, розвиваючи ідеї І.Канта, ще більше зв'язав суверенітет з державою як моральною особою, що незалежить від утворюючих її індивідів. Основне визначення держави він бачить у субстанційній єдності, ідеальності всіх її моментів. Він вважає, що «в суверенітеті всередині держави є ця ідеальність, оскільки момент духа і його дійсності, держави, розгорнені у своїй необхідності та іс-

нують як її члени... Держава володіє в цьому визначенні індивідуальністю, яка є суттєво індивід, а в особі суверена – дійсний безпосередній індивід» [2, с.431]. Суверенність як «ідеальність» держави, ідея єдності всіх її моментів являє собою, на думку Г.Гегеля, суб'єктивність, індивідуальність держави, абстраговане самовизначення волі, якій належить вище рішення. У розумінні вченого, відносини держав між собою мають будуватися на принципі їх ідеальності, їх суверенітету, їх власної абсолютної волі. Ця воля самовизначальна і суверенна, вона містить у собі момент останнього рішення (в особі монарха) і все в державі приводить до органічної єдності. Ця ідеальна єдність, особистість держави знаходить своє втілення тільки у волі монарха. Гегель критикує демократичну ідею народного суверенітету і вважає її великою помилкою. На його думку, про суверенність народу можна говорити, якщо розуміти під народом саму державу, але не можна протиставляти суверенітет народу суверенітету монарха, оскільки народ без монарха – це лише бесформена маса, з монархом же пов'язана вся будова і єдність держави [1, с.456]. Ідеї І.Канта, Й.Г.Фіхте, Г.Гегеля закладають ідеалістичну теорію суверенітету держави.

Крайнощі французької революції відгукнулися в європейській політико-правовій думці кінця XVIII початку XIX століття відновленням ідеї божественного походження влади і висуванням принципів порядку і влади державного цілого та негативним ставленням до договірної теорії держави, запереченням ідей народного суверенітету і народовладдя. У ці часи активно піддаються критиці ідеї невідчужуваних прав людини, ідеї рівності і свободи, що проголошувались революцією. Розвиток монархічних ідей повертає до життя абсолютистську теорію монархічного суверенітету, яка ґрунтується на теократичних засадах. Зазначені принципи в ті часи, як стверджує М.Палієнко, розвивалися письменниками консервативного історичного напрямку, такими як Бьорк в Англії та Генц у Німеччині, та історичною школою права в Німеччині і теократами реставраційної епохи: французами Сен-Мартеном, Де-Местром, Де-Бональдом, німцями Мюллером і Ярке, італійцями Леонарді й Тапареллі, Галлером у його патримоніальній теорії держави, в утилітарному демократичному ученні Бентама, в його «анархічних софізмах» і «трактаті про уряд», письменниками еkleктичного і примирливого напрямку, в яких історичний напрямок політичної думки поєднувався з раціоналізмом [8, с.229].

У XIX столітті паралельно з реакційними вченнями розвиваються ліберальні індивідуалістичні вчення і конституційна доктрина. Знову постає питання про політичні та громадянські права людини, гарантії їх захисту від посягань влади. Ліберальна політико-правова думка негативно ставиться до ідей абсолютизму, як монархічного, так і народного, заперечуючи принцип народного суверенітету, в цілому виступає проти ідеї необмеженого суверенітету. Проти принципу абсолютного суверенітету, зокрема безмежності народного суверенітету, спрямоване вчення Бенджамена Констана. Свої погляди на питання політики, влади і держави, дослідник виклав у праці «Курс конституційної політики» (1820). В основі теоретичних конструкцій Констана - проблема індивідуальної свободи. У його розумінні, суверенітет існує лише в обмеженому і відносному вигляді, а юрисдикція суверенітету завершується там, де починається індивідуальне життя і незалежність. Суспільство, що переступає ці межі, є так само винним, як і деспот, який опирається на свій меч, тому мислитель наполягає на встановленні обсягу державної влади (прав держави) і визначенні меж компетенції інститутів влади. Він надає перевагу конституційній монархії. За Б.Констаном, в особі монарха суспільство отримує нейтральну незалежну владу, яка буде регулятором і арбітром для трьох класичних влад і забезпечить їх єдність і взаємодію. Точний розподіл і рівновага влад, на його думку, зробить обмеження суверенітету дійсним і можливим.

Ідеї обмеження верховної влади держави її належною організацією і суб'єктивними правами людини поділяли й інші представники конституційної доктрини XIX століття. Нова конституційна доктрина, на відміну від природно-правових учень, що ґрунтувалися на абстрактному визнанні природних і невідчужуваних прав особи, природні права громадян розуміє як позитивні суб'єктивні права та гарантії громадян, що утверджуються конституцією і захищаються нею. У 19 столітті ці ідеї були втілені в конституційних актах Франції, Бельгії, Австрії й утвердилися в теорії. З того часу висувається загальний принцип владарювання права і закону у всіх сферах діяльності держави, обмеження державної влади правовими нормами.

XIX століття можна назвати епохою становлення теорії національного суверенітету та її реалізації в конституційному праві. Так, у Бельгійській конституції 1831 року проголошується, що вся влада походить від нації і Королю вона належить лише остільки, оскільки прямо делего-

вана йому для здійснення [5, с.509]. Від цього часу починають вестися дискусії про зміст ідеї самовизначення народу чи нації, про поняття нації, про співвідношення народного і національного суверенітету. Термін «самовизначення націй» уперше прозвучав на Берлінському конгресі 1878 року, приблизно в той же час в обіг входить і поняття «право націй на самовизначення» [3]. У ці часи французькі вчені М.Оріу та Есмен розробляють теорію національного суверенітету – юридичну теорію, в якій держава і є нацією (держава – юридичне уособлення нації). М. Оріу протиставляє національний суверенітет і суверенітет нації «соціальної групи в корпоративному сенсі» владі народу як колективу (в якому немає порядку, що означає повернення до стада, орди). Для М.Оріу нація – це корпоративна й органічна концепція, що включає принцип порядку, - народ, демос, - антикорпоративна, неорганічна концепція. Теорія національного суверенітету А.Есмена розроблена у праці «Загальні підстави конституційного права» [11]. А.Есмен досліджує принцип національного суверенітету, підстави, на яких він будується, а також наслідки цього принципу, зокрема питання зв'язку національного суверенітету з формою держави, політичним виборчим правом, представницьким правлінням і відповідальністю посадових осіб і представників. У результаті у М.Оріу та А.Есмена національний суверенітет – це суверенітет нації як політичної спільноти. На початку 20 століття американський президент Вудро Вільсон сформулював свою концепцію «права народів на самовизначення», відому як «14 пунктів Вільсона».

У 40-х роках XIX століття виник марксизм – вчення, що відіграло величезну роль в історії багатьох держав світу. Його творці К.Маркс і Ф.Енгельс намагалися з'ясувати умови і визначити шляхи знищення буржуазно-капіталістичних порядків, визначити засади нового ладу, спроможного організувати і забезпечити розвиток суспільне життя. Тому закономірно, що в центрі їх уваги були питання політики, влади, держави і права, наслідком чого стала марксистська, історико-матеріалістична концепція держави і права, що була покладена в основу радянської держави, і відповідно, радянської концепції суверенітету.

Вивчення поглядів учених на суверенітет першої половини XIX століття дало підстави М.Палієнку зробити висновок, з яким не можна погодитись, що основне значення цього поняття, як воно було розвинене в попередні віки,

не змінилося. «Усі письменники визначають суверенітет як вищу і незалежну державну владу. Суб'єктом суверенітету визнають то державу, то особу чи сукупність осіб, які здійснюють у державі верховну владу. Звідси традиційна термінологія: монархічний суверенітет, народний суверенітет, і різні значення, що надаються терміну «суверенітет» у цю епоху» [8, с.266]. У ті часи під «суверенітетом» розуміють і державне верховенство, і державну владу взагалі, і політичну незалежність; у широкому розумінні, - сукупність прав, що належить державі. Проте незалежно від такої «багатозначності суверенітету» в науковій літературі утвердилось його розуміння як необхідної ознаки державної влади. Щоб підкреслити повну незалежність, суверенітет тих чи інших держав, у міжнародних договорах вживали такі терміни, як «повнота суверенітету і всі права, що з нього випливають», «повний і абсолютний суверенітет», «весь суверенітет». Такі словосполучення цілком зрозумілі з огляду на існування ідеї відносного суверенітету і напівсуверенітету.

З другої половини XIX століття розвиток учення про суверенітет тісно пов'язаний зі з'ясуванням юридичної природи союзної держави. Такий тип держави, як відомо, утвердився в Америці згідно із союзною конституцією 1787 року, в XIX столітті в Європі: в 1848 році в державу перетворюється союз швейцарських кантонів, а в 1871 році в результаті об'єднання германських союзів утворюється Німецька імперія. Враховуючи, що такі союзні держави були новим типом держав, у науці публічного права постають питання про юридичний характер таких утворень, про співвідношення влади союзу та влади його членів. Тому поняття суверенітету стає основним у розвитку вчення про сутність нових державних утворень. Розвиваються та втілюються на практиці різні теорії ділимості суверенітету. Зокрема, теорія ділимості суверенітету знайшла своє втілення в Конституції Швейцарії 1848 року, в якій суверенними було визнано кантони, а в назві Конституції цієї країни ще й досі зберігся термін «конфедерація» і утверджується суверенітет кантонів [9]. Ця теорія активно розвивається в Німеччині вченими Г.Мейєром, Лабандом, які згодом приходять до висновку, що суверенітет у союзній державі належить лише самій союзній державі, а не державам-членам. Отже, суверенітет утверджується в якості необхідної ознаки держави. Проте ця позиція не була єдиною і безспірною. У Німеччині в ці часи велика кількість учених не погоджувалася з таким розумінням суверенітету і з'явилися нові вчення

про сутність держави. У результаті, вчення про суверенітет виглядало в науці таким заплутаним і спірним, що деякі вчені - Прейс, Аффольтер, Климке, у Франції Дюгі - вважали, що поняття суверенітету вже віджило свій час, називали його коренем зла всієї науки публічного права, історичним поняттям, несумісним з принципами сучасного ім права і державного життя, а тому пропонували вигнати це поняття з науки публічного права [8, с.278-279].

З кінця XIX століття в політико-правовій думці починає визрівати, а на початку 20 століття на ідеях монархічного і народного суверенітету остаточно утверджується ідея державного суверенітету, згідно з якою носієм суверенної влади, її суб'єктом визнається не та чи інша особа або сукупність осіб, а юридично організоване ціле - держава як юридична особа. Разом з цим залишається невирішеним питання, в чому юридично проявляється вища і незалежна суверенна влада держави. Триває пошук юридичної формули суверенітету. З'являються теорії юридичного самообмеження, самозобов'язування держави, прихильниками якої вважаються Р.Ієринг і, особливо, Г.Єллінек.

У розумінні Р. Ієринга право - це двостороння сила закону, яким держава зобов'язує підпорядкованих їй осіб і себе саму підкорятися закону. Проте закону у нього підпорядковані лише виконавча і судова влада, а законодавча влада стоїть вище закону. Для неї право - скоріше моральний обов'язок, яким необхідно користуватися в інтересах суспільства. У результаті у Р.Ієринга єдина і неподільна державна влада в реалізації законодавчої функції виявляється непов'язана правом узагалі, а отже, формально необмежена законами. Право у вченого - це політика сили. Не право владарює над владою, а влада посідає на троні з мечем у руках, а право служить їй як компас кормчому [10, с.507-508].

У Г.Єллінека право, закон є зовнішнім, формальним юридичним обмеженням держави, а державна влада стоїть не вище закону, а підпорядкована йому. Вчений стверджує, що «суверенітет - це не безмежність, а здатність юридично не пов'язаної зовнішніми силами державної влади до виключного самовизначення, а згодом і самообмеження шляхом установлення правопорядку, на основі якого діяльність держави тільки і набуває потребуемого правової кваліфікації характеру. Суверенітет означає, якщо формулювати його коротко, ту якість державної влади, в силу якої вона володіє винятковою здатністю до правового самообмеження та самозобов'язування» [5, с.463]. Суверенна державна влада у

Г.Єллі-нека означає владу, яка не знає над собою ніякої вищої влади, «вона є незалежною і верховною владою. Перша ознака проявляється переважно зовні, у відносинах з іншими державами, друга – у внутрішніх відносинах, в порівнянні з іншими особами, що входять до складу держави. Ці дві ознаки нерозривно пов'язані» [5, с.457]. Досліджуючи історію поняття «суверенітет», Г.Єллі-нек дійшов до висновків, що мають важливе значення і для сьогодення. Варто погодитися з його думкою, що намагання виключити поняття суверенітету з публічного права суперечать історії. Весь процес історичного розвитку сучасної держави із середньовічної був внутрішньо пов'язаний із прогресуючим пізнанням суверенітету. Цей розвиток і його результати і сьогодні не можна ігнорувати в інтересах будь-якої конструкції. Вчений указує на помилки у вченні про суверенітет, зокрема такою помилкою є отождолення суверенітету органу з суверенітетом держави і заповнення заперечного поняття суверенітету позитивним змістом державної влади. Відзначаючи велике позитивне значення теорії Г.Єллінека, не можна не звернути увагу на ряд дискусійних тверджень у його вченні. Він вважає, що існують держави суверенні і несуверенні. Несуверенна держава у нього може нормувати свою компетенцію та вільно самовизначатися, проте лише в установлених для неї межах і може стати суверенною у випадку зникнення владарюючої над нею держави.

Г.Єллінек прихильник теорії єдності і неділимості державної влади. Суверенітет у нього – властивість, що не може бути ні збільшена, ні применшена, а логічно представляє вищу ступінь, не піддається дробленню. «Тому можуть існувати поряд багато суверенних держав, проте не в якості носіїв одної державної влади. Не існує суверенітету розділеного, фрагментарного, зменшеного, обмеженого, відносного» [5, с.478], оскільки неподільною є державна влада, що становить зміст суверенітету.

Концепція суверенітету Ганса Кельзена ґрунтується на його розумінні держави як правового порядку. Державу у нього визначають правові відносини суспільства. Суверенним він називає такий порядок, який охоплює всі інші порядки як часткові. Не всякий правопорядок являє собою державу. Не можна вважатися державою додержавний правопорядок первісного суспільства, а також міжнародний порядок. «Щоб бути державою, повинен бути характер організації у вузькому та спеціальному смислі слова: він повинен установлювати органи, які функціонують

за принципом розподілу праці, створюють і застосовують норми, що утворюють цей правопорядок; він повинен мати певний ступінь централізації. Держава – це відносно централізований правопорядок» [7, с.830-831]. Її суверенітет у розумінні вченого тотожний суверенітету права. Таке отождолення держави, права і суверенітету зумовило виникнення теорій суверенітету права, в основі яких була ідея безособової верховної влади, владарювання правових норм.

Ґрунтуючись на ідеях владарювання права на початку ХХ століття, А.Дайсі тлумачить принцип парламентського верховенства в Англії, згідно з яким юридично верховна влада – це і є парламент. Щодо обмежень (можливих фактичних, - не юридичних) абсолютної влади парламенту, вчений визначає внутрішнє і зовнішнє. Внутрішньо верховна влада обмежена тим, що законодавство – це продукт відомих соціальних умов і рішення її залежить від рішень суспільства. Зовнішнє обмеження полягає в тому, що влада видавати закони залежить від інстинкту підпорядкування, який сам по собі має межі [4, с.94]. Другий основний принцип англійського державного права – принцип владарювання права. Цей принцип у А.Дайсі має три значення: по-перше, відсутність урядового свавілля, по-друге, підпорядкування всіх звичайному (загальному) закону, що застосовується звичайними (загальними) судами і, по-третє, загальні норми конституційного права є результатом звичайного (загального) права країни [4, с.207]. Ці два принципи взаємно доповнюються і посилюються. Верховенство парламенту сприяє встановленню владарювання права, а владарювання права створює необхідність верховної влади парламенту [4, с.406-411].

Проведене дослідження розвитку ідеї суверенітету в конституційно-правовій думці західних держав (XIX - початок ХХ століття) не претендує на вичерпаність. На початку ХХ століття проблематика суверенітету не залишала байдужими не лише представників правової науки, але й політологів, соціологів, економістів. Різні аспекти суверенітету розглядав англійський політолог Г. Ласки, який приділяв багато уваги політичній філософії, питанням природи політичної влади і підпорядкування, суверенітету.

Висновки. Численні дослідження проблематики суверенітету не лише не поставили крапку у його розумінні, але породили ще більше запитань щодо належності суверенітету державі чи окремим її елементам і органам, змісту суверенітету взагалі та існування несуверенних, напівсуверенних, відносно суверенних держав, про-

довжуються дискусії вчених у питанні, чи є суверенітет ознакою державної влади та необхідною, якісною характеристикою самої держави, чи суверенітет означає сукупність певних прав, які можуть бути обмежені чи поділені між різними суб'єктами, який характер і зміст обмежень суверенітету сучасної демократичної і правової держави. Насичене важливими політичними подіями останнє століття зумовили актуалізацію проблем національного суверенітету, яка ще більше підвищується у зв'язку із глобалізаційними процесами, що несуть для національних держав усе нові виклики. Відповідно, в теорії суверенітету все частіше звучать тези про «розпилення», «скутість», «дисперсію» суверенітету, обґрунтовуються ідеї «суверенітету взаємозалежності», «делегованого», «об'єднаного» суверенітетів.

Список літератури

1. Гегель Г. Философия права: история и современность / За ред. Д. А. Керимов, В. С. Нерсесянц. Перевод с немецкого Б. Г. Столпнера и М. И. Левиной. – М.: Мысль, 1979.
2. Гегель Г. Философия права (1820) // История вчень про право і державу: Хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / Уклад., заг.ред.проф., д-ра істор.наук Г.Г.Демиденка. – 3-тє вид., доп.і змін.-Х.:Право, 2005. – 912с.
- 3 Грушкин Д.В. Право народов на самоопределение: история развития и воплощения идеи. [http: www.nemo.ru]
4. Дайси А.В. Основы государственного права Англии: Перевод, дополненный по 6-му английскому изданию О.В.Полторацкой / под ред проф. П.Г.Виноградова. – издание второе. – Москва, Типография Т-ва И.Д.Сытина, 1907. - 671с.
5. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Вступительная статья докт.юрид.наук, проф. И.Ю.Козлихина. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2004. -752с.
6. Кант Иммануил. Учения о праве. // История вчень про право і державу: Хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / Уклад., заг.ред.проф., д-ра істор.наук Г.Г.Демиденка. – 3-тє вид., доп.і змін.-Х.:Право, 2005. – 912с.
7. Кельзен Ганс. Чистое учение о праве // История вчень про право і державу: Хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / Уклад., заг.ред.проф., д-ра істор.наук Г.Г.Демиденка. – 3-тє вид., доп.і змін.-Х.:Право, 2005. – 912с.
8. Палиенко Н.И. Суверенитет. Историческое значение идеи суверенитета и ее правовое значение. – Ярославль, 1903
9. Союзная Конституция Швейцарской Конфедерации от 18 апреля 1999 г. [http://constitutions.ru]
10. Цель в праве Рудольфа фон Иеринга // История вчень про право і державу: Хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / Уклад., заг.ред.проф., д-ра істор.наук Г.Г.Демиденка. – 3-тє вид., доп.і змін.-Х.:Право, 2005. – 912с.
11. Эсмен А. Общие основания конституционного права. Перевод с 4-го французского издания / Эсмен А., Под ред.: Бер Н.О. – 2-е изд. – С.-Пб: О.Н.Попова, 1909. – 461с.

Стаття надійшла до редколегії 24 травня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифороком.

І.А. Куян

Features of understanding the idea of sovereignty in the constitutional and legal thought of the Western states (XIX - early XX th century)

Summary

Considered the development of theory and analyzed the features of understanding the idea of sovereignty in the constitutional and legal thought of the Western States XIX - early XX th century. Identified debatable issues in understanding the subjects and content of the concept of sovereignty.

Key words: state, government authority, state sovereignty, national sovereignty, national sovereignty.

И.А. Куян

Особенности понимания идеи суверенитета в конституционно-правовой мысли западных государств (XIX – начало XX века)

Аннотация

Рассматривается развитие теории и анализируются особенности понимания идеи суверенитета в конституционно-правовой мысли западных государств XIX – начала XX века. Выявляются дискуссионные вопросы в понимании субъектов и содержания понятия суверенитета.

Ключевые слова: государство, государственная власть, государственный суверенитет, народный суверенитет, национальный суверенитет.